

Uitkijken naar vliegtuigen

Molenrompen militair ingezet tijdens de Koude Oorlog

Molens die hun wieken verloren hadden trokken in de jaren vijftig van de 20e eeuw de aandacht in militaire kringen. Ze bleken zeer geschikt als uitkijkpost om vliegtuigen te spotten. Het Korps Luchtwachtdienst richtte daarom tijdens de Koude Oorlog molenrompen in als luchtwachtpost, om uit te kijken naar Russische vliegtuigen. Aan zeven molenrompen is deze militaire geschiedenis nog steeds afleesbaar.

TEKST: SANDRA VAN LOCHEM-VAN DER WEL

De toenemende dreiging van een (nucleaire) oorlog tussen de landen van het Vrije Westen en het Oostblok leidde in 1950 tot de oprichting van het Korps Luchtwachtdienst (KLD) om voorbereid te zijn op een Russische aanval. Het KLD was onderdeel van de Koninklijke Luchtmacht. Het bestond uit een netwerk van 276 hoge

uitkijkposten verspreid over het hele land. Op zo'n luchtwachtpost speurden twee luchtwachters het luchtruim met een kijker af. Hun taak was het signaleren van en waarschuwen voor laagvliegende vliegtuigen. Men was beducht voor vijandelijke indringers, die beneden het radarbereik vlogen. De spotters meldden hun waarnemingen

aan een regionaal meldpunt, het luchtwachtcentrum, dat weer in verbinding stond met de gevechtsleiding in het landelijke hoofdkwartier van de luchtverdediging.

MOLENROMP ALS LUCHTWACHTPOST

Van de 276 posten in het land waren er achttien op molenrompen ingericht. De rest bestond uit posten op andere typen gebouwen zoals fabrieken en uit betonnen torens. Molens zonder wieken waren in de jaren vijftig ruim voorhanden. Door overschakeling van windkracht naar andere energiebronnen (zoals dieselmotoren en elektrische motoren) waren wieken niet langer strikt noodzakelijk. Bovendien werden door storm, brand of oorlogshandelingen beschadigde molens niet altijd in oude staat hersteld. De wiekloze molens waren door hun hoogte en hun vrije ligging en uitzicht precies wat het KLD zocht. Met een kleine verbouwing was een molenromp geschikt te maken als luchtwachtpost. Nodig was een open observatieplatform van circa 3 bij 3 meter met een 1,5 meter hoge borstwering en als er ruimte was, een schuilnis of schuilplek.

HERSTEL NA OORLOGSSCHADE

Voor molens met oorlogsschade betekende gebruik als luchtwachtpost een aantrekkelijke optie voor herstel. De Molen van Bree in Megchelen had ernstig beschadigd muurwerk met granaatgaten, verrotte balken en de tussenvloeren en trappen ontbraken, aldus een inspectie van de Genie in

Overzichtskaart van luchtwachtposten op molens. (Afbelding: Sandra van Lochem)

Molen Schuddebeurs in Lage Zwaluwe. Ook hier keken luchtwachters uit naar vliegtuigen. (Foto: Sandra van Lochem 2012)

Het Ministerie van Oorlog zag in de Schuddebeurs een geschikte locatie voor een luchtwachtpost

1951. Na herstel en het aanbrengen van een waterdichte vloer nam het KLD de molen in gebruik als luchtwachtpost. Het heeft de levensduur van de molenromp maar kort kunnen rekken. In 1966, twee jaar nadat het KLD er gestopt was met spotten van vliegtuigen, is de molenromp gesloopt. Ook voor de Molen van Lensen in Breugel betekende de nieuwe functie als uitkijkpost in 1952 alleen uitstel van sloop. De laatste molenaar Laurentius bood de molenromp in 1952 voor afbraak aan. Het Ministerie van Oorlog kocht de romp en verbouwde hem

tot luchtwachtpost. In 1967 moest de romp met post echter wijken voor bouw van een nieuwe woonwijk. Gebruik als luchtwachtpost heeft molen Schuddebeurs in Lage Zwaluwe in 1951 wel voor sloop behoed. De Dienst der Domeinen was al met eigenaar Waterschap De Royale Polder overeengekomen de in november 1944 tijdens hevige gevechten tussen de Geallieerden en de terugtrekkende Duitsers zwaar beschadigde molen te slopen. Het Ministerie van Oorlog zag in de molen echter een geschikte locatie voor een luchtwachtpost en bood in 1951 aan op eigen kosten de molen te herstellen, in te richten en onderhouden. Aldus gebeurde en de verbouwingkosten waren fors, 20.000 gulden!

OPHEFFING MILITAIR GEBRUIK

Na ruim een decennium actieve dienst werd het KLD tussen 1964 en 1968 opgeheven. Verbeterde radar en snellere vliegtuigen met straalmotoren maakten het vliegtuigspotten met oog en oor overbodig. De molenrompen

hebben de sloopgolf die volgde aardig overleefd. Mede dankzij de waardering die molens, met of zonder wieken, toen al genoten als kenmerkende symbolen in het landschap. Zeven molenrompen met luchtwachtpost staan er nog. Op een na (Lage Zwaluwe) zijn ze beschermd als rijksmonument. Twee andere bestaan ook nog maar hebben geen sporen meer uit de luchtwachtpostperiode.

MOLENROMPEN MET LUCHTWACHTPOST NU

Een molenromp waar het gebruik als luchtwachtpost nog goed te herkennen is, is de Kwaksmölle in Varsseveld, waar Gerrit Tieltjes postcommandant was. De rand aan de bovenzijde is in 1952 opgemetseld als borstwering. Een luik geeft van binnenuit toegang tot het ronde uitkijkplatform. Onder het afdak met schrijfplank konden de luchtwachters droog hun vliegtuigwaarnemingen noteren. De molen is rond 1975 uitgebreid met een aanbouw en is sindsdien in gebruik als Sociaal Cultureel Centrum.

Molen van Sloot in Keijenborg was in 1970 in gebruik bij een mengvoederbedrijf. De kooiladder leidt naar de uitkijkpost. (Foto: J.A. Heijdra, Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, nr. 138.019A)

De rietgedekte Molen nr. 6 in Moerkapelle. De (te) grote afstand van de bovenste raampjes tot de bovenkant verraadt de luchtwachtpost die erachter schuil gaat. (Foto: Sandra van Lochem 2016)

De Molen van Sloot in Keijenborg is ook in 1952 voorzien van een uitkijkplatform met borstwering en een kleine gemetselde overdekte schuilnis met schrijfplank. In de nis zat ook de telefoonaansluiting. De toegang tot de luchtwachtpost is hier buitenom via een kooiladder.

Ook de Overhekermolen in Klimmen heeft de ladder aan de buitenkant. Boven was zelfs ruimte voor een overdekte schuilnis van enig formaat. De 1,5 meter hoge opbouw uit 1953 is in het metselwerk goed zichtbaar. Nu is de romp in gebruik als garage. Het verleden als luchtwachtpost is ook

goed herkenbaar aan de afwijkende gemetselde en met cement afgesmeerde borstwering op de romp van De Korenmolen in Etten-Leur. Het KLD bracht een stevige waterdichte betonnen vloer op het uitkijkplatform aan. De molen is nu in gebruik voor opslag. De Rielse Molen in Riel kreeg begin jaren vijftig ook zo'n betonnen vloer op de molen. De borstwering van de post werd met bruine geglazuurde keramische tegels afgedekt. In 1987 kreeg de romp een dak, maar binnen zijn de borstwering van de open luchtwachtpost en kabels van de telefoonaansluiting nog herkenbaar. In de molen is nu een kapperszaak, 'Knipperij De Molen'. Ook molen Schuddebeurs in Lage Zwaluwe heeft sporen van het luchtwachtverleden, te herkennen aan de opgemetselde borstwering en het open uitkijkplatform. Er zijn plannen deze molenromp te herstellen en in te richten als vakantieverblijf.

VERBOUWINGSTEKENING

Van Molen nr. 6 in Moerkapelle bleef de verbouwingstekening uit 1953 bewaard. Het KLD verhoogde de molen met een betonnen rand van 1,3 meter. Aan de buitenzijde werd het beton netjes bekleed met riet. Het leverde een gunstig advies van de Welstandscommissie op. De rand was afgedekt met rode keramische nokvorsten, waar windrichtingen op geschilderd waren als hulpmiddel voor een snelle richtingbepaling. Oud-luchtwachter Arie Bac deed op deze post dienst van 1959 tot de opheffing in 1964. Veel kwam er tijdens een oefenavond niet overvliegen: "Vijf vliegtuigen was al veel, maar het was er wel gezellig".

Met dank aan de moleneigenaren die mij in hun molenromp ontvingen en de oud-luchtwachters die mij van hun verhalen voorzagen.

LITERATUUR

Lochem-van der Wel, S. van en H. van Lochem, 'Luchtwachtstorens, zeldzaam militair erfgoed uit de Koude Oorlog', Saillant 2003-3, pp. 18-25. Sakkers, H. en J. Den Hollander, Luchtwachtstorens in Nederland; industrieel erfgoed uit de Koude Oorlog, Stichting Natuur- en Recreatie-informatie, Middelburg, 1989 (herdruk 2016 voor 6 euro verkrijgbaar bij J. den Hollander, e-mail luchtzicht@zeelandnet.nl). www.molendatabase.org. Database van alle verdwenen molens en molenrompen inclusief informatie over hun luchtwachtverleden.